

Globální sídelní systém/systém globálních měst

Základním principem je myšlenka, že ekonomický vývoj v posledních 30 letech vytvořil novou hierarchickou úroveň měst nazývaných World cities (Friedmann) či global cities (Sassen). Tato města pak fungují jako řídicí centra globální ekonomiky.

Výzkum globálního sídelního systému (tj. dané hierarchické úrovně sídelního systému) je doposud značně ovlivněn absencí obecně přijímaných ukazatelů a datových zdrojů. Proto řada závěrů a poznatků nabývá spíše subjektivní povahy a nekritické přejímání a opakování málo podložených faktů je v tomto případě časté. Příkladem může být stále opakování trojice měst New Yorku, Londýna a Tokia – jejich dominance je „...spíše potvrzována, nežli demonstrována.“.

Už v roce 1915 Patrick Geddes rozpoznal tzv. World cities ve své knize Cities in Evolution. V roce 1966 Peter Hall publikoval knihu World Cities, ve které tuto kategorii definuje jako centra politické moci národní i mezinárodní, jako vstupní body pro území daného státu i států sousedních, centra progresivních služeb, střediska soustředování informací a jejich další diseminace masovými médii, centra elitní kultury.

S. Hymer

V roce 1972 byl Stephan Hymer požádán o zpracování eseje na téma změn v přicházejícím 21. století. Jako odborník na chování nadnárodních korporací dokázal Hymer interpolací trendů od počátků průmyslové revoluce odhadnout vliv ekonomické globalizace na vývoj systému měst. Hymer prognózoval hierarchickou dělbu práce mezi různými regiony, centralizaci řídicích funkcí do několika málo měst, vznik nových aspektů nerovnosti a podřízenosti. Jinými slovy – Hymer přirovnal strukturu vznikajícího sídelního systému struktuře moderní nadnárodní společnosti (tj. uvažoval difúzi rutinních výrob do periferních oblastí/regionů; koncentraci středních řídicích funkcí vázaných na výrobu a intenzivní koncentraci strategických řídicích funkcí). Hymerem tedy byla nepřímo zavržena myšlenka, že ekonomická globalizace může posunout v sídelní hierarchii vybraná města směrem vzhůru – podpořil spíše umocnění současného hierarchického rozložení.

J. Friedmann

Známějším pohledem na vznik systému „world cities“ je pohled Johna Friedmanna z druhé poloviny 80. let 20. století – tzv. world city hypothesis. Hypotéza vycházela z řady výroků zobecňující vybrané rysy urbanizačního procesu v období globalizace:

1. forma a rozsah zapojení města do světové ekonomiky, funkce přináležející městu v důsledku NIDL jsou rozhodujícími faktory jakýchkoli vnitřních strukturálních změn v daném městě;
2. klíčová města ve světové hierarchii jsou používána globálním kapitálem jako základny pro prostorovou organizaci výroby a trhů; související vazby mohou hrát roli ukazatelů ukazujících pozici města v globální hierarchii;
3. globální kontrolní funkce světových měst jsou přímo odráženy v jejich produkční a zaměstnanecké struktuře;
4. světová města jsou místy koncentrace mezinárodního kapitálu;
5. světová města jsou cíly intenzivních domácích a mezinárodních migračních proudů;
6. světové velkoměsto zdůrazňuje veškeré protiklady kapitalistického systému – prostorová a třídní polarizace patří mezi nejdůležitější z nich;
7. světové velkoměsto generuje v řadě případů takové společenské náklady, které překračují daňovou kapacitu národního státu.

Friedmannův přístup byl ve své době relativně novátorský, jelikož se snažil zkoumat města spíše v kontextu vývoje kapitalistického systému, nežli z pohledu humánní ekologie.

Sféry vlivu world cities přitom nejsou definovány administrativně či politicky, nýbrž na základě interakcí. Lze stanovit jejich hierarchii a to na základě ekonomické síly, kterou kontrolují. Na prvním hierarchickém stupni tak stojí centra jež hrají roli řídicích a kontrolních bodů globální ekonomiky, na druhé hierarchické úrovni ta centra, skrze něž se multinárodní ekonomiky připojují k ekonomice globální a třetí úroveň pak tvoří města ovládající národní a regionální ekonomiky.

Podle Friedmanna tak globalizace produkuje novou městskou hierarchii – města na nejvyšších příčkách dominují jako centra „toků ekonomicky významných proměnných“. Přitom vliv globálních měst zasahuje

pouze část světové ekonomiky a jasně tak definuje regiony ležící mimo, tj. regiony ekonomické periferie. Friedmann oproti Hymerovi považuje hierarchii globálních měst jako dynamickou a otevřenou změnám.

S. Sassen

Verze world city hypothesis americké autorky Saskie Sassen kalkuluje s tzv. komplexní dualitou, tj., faktem, že současná ekonomika je stále více územně rozptýlená a současně stále silněji vztahově integrovaná. Zatímco globalizace přispěla k prostorovému rozptylu zejména řady sekundárních aktivit, nedošlo k srovnatelné decentralizaci jejich kontroly/řízení. Pravdou je dle Sassen spíše centralizace řídicích funkcí.

Na rozdíl od autorů zmiňovaných výše se Sassen soustřeďuje nikoli na pozici města v globální hierarchii, ale spíše na praktiky a mechanismy kontroly a řízení soustřeďované v globálních městech. Sassen předpokládá, že globální vliv firem, jejichž ústředí jsou lokalizována ve world cities, je možný pouze s podporou řady specializovaných výrobních a služeb globálního města.

Sassen současně upozorňuje, že globální města se navzájem podobají svými vnitřními podmínkami – zaměstnaneckou strukturou, příjmovou polarizací, apod.

Stejně jako Friedmann předpovídá Sassen postupné odstraňování „staré“ hierarchie měst a vznik nových center v rámci nového globálního hierarchického uspořádání.

Loughborough Group

Souhrnné hodnocení přístupů a názorů na world cities podala na konci 90. let *Globalization and World Cities Study Group and Network* z University of Loughborough, vedená Peterem Taylorem and Jonathanem Beaverstockem (tzv. Loughborough Group). Studijní skupina identifikovala 3 - 4 zásadní přístupy k stanovení jednotného žebříčku/rankingu globálních měst:

1. vymezení pozice globálních měst na základě analýzy lokalizačních preferencí a politik ústředí velkých nadnárodních korporací (Hymer, Friedmann);
2. vymezení pozice globálních měst na základě analýzy umístění rozhodovacích a řídicích oddělení nadnárodních firem (od 70. let v důsledku pokračující mezinárodní dělby práce a související decentralizace jednotlivých úrovní řízení firem);
3. analýza dominance měst na základě míry internacionalizace a kapacity přítomných progresivních služeb (Sassen);
4. analýza dominance měst výhradně na základě přítomnosti finančních institucí a společností.

Použitím klasického „atributového“ přístupu se pokusil vyvrátit např. John Short ze Syracuse University tradovaná klíše o globálních městech, resp. o vysoké míře dominance New Yorku a Londýna. Data z roku 1995 o ústředích největších bank ukázaly pořadí Tokio (16), Paříž (11), Frankfurt (6), New York (5) a Londýn (5); data o ústředích nejvýznamnějších průmyslových korporací pořadí Tokio (17), New York (6), Londýn (5), Chicago, Soul, Osaka (každé 4) a data o přepravených pasažérech mezinárodními lety pořadí Londýn (59 000), Paříž (32 400), Frankfurt (23 700), Hong Kong (22 000), New York (19 600) a Tokio (19 000).

Samotná Loughborough Group shromáždila informace o kancelářích 74 typů progresivních služeb v 263 světových městech. Vycházela přitom z principu, že lokalizační politika těchto služeb odráží tlak globalizace a inter-urbánní struktura poboček tak charakterizuje určitou městskou síť. Autoři sgrupovali služby do 4 základních kategorií (účetnictví, reklama, finance a právo) a identifikovali vedoucí města v každém ze sektorů. Města byla hodnocena body od 0 do 3 dle jejich významu v daném sektoru. Dle získaného skóre pak byla města řazena do jednotlivých kategorií – alfa, beta a gamma world cities.

Při srovnání evropského a amerického ekonomického prostoru se problémem jeví (navzdory jednotnému evropskému trhu a volnému pohybu osob) přetrvávající existence národních hranic, kultur a jazykových bariér v rámci Evropy – tento problém je mnohem méně zjevný v anglo-americkém sídelním prostoru (Spojené státy, Kanada, Austrálie). Ekonomická a kulturní fragmentace evropského prostoru tak zjevně vede k dominanci řady menších metropolí v rámci jejich národních území způsobem, který neodpovídá jejich velikosti (Brusel, Vídeň, Kodaň, Stockholm, Lisabon) a k existenci nehierarchického globálního sídelního systému.

Beaverstock upozorňuje, že zatímco na základě většiny atributových indikátorů jsme schopni zachytit dominantní pozici Londýna v rámci Evropy, nedostatek vztahových ukazatelů nás omezuje při zkoumání jeho vztahů k ostatním evropským městům. Jde o hierarchickou či nehierarchickou podobu vztahu?

Jedním ze závěrů Loughborough Group pak byla kritická poznámka, že většina přístupů se orientuje takřka výhradně na měření atributů globálních měst (jakési centrality) a zanedbává přitom význam vzájemných vztahů mezi městy v systému (interdependence).

Tento stav je způsoben relativním dostatkem atributových dat a naopak obtížnou dostupností relevantních dat vztahového typu. Mezi vztahová data lze zařadit například údaje o intenzitě dopravních vztahů (letecká spojení a cestující) či údaje o telekomunikačních vazbách – jejich problémem je však malá schopnost diferenciací (např. z dat o leteckých pasažérech lze jen obtížně separovat turisty, což je složka přímo nesouvisející s dominancí či s provázaností měst v globálním systému).

Smith a Timberlake navrhli v polovině 90. let typologii toků mezi jednotlivými městy – toky byly členěny na základě jejich formy (humánní, informační a materiállové) a funkce (kulturní, politické, ekonomické a sociální). Výsledkem tak bylo 12 typů toků. Sami autoři však přiznali velkou obtížnost naplnit jednotlivé teoretické typy empirickými daty.

Jsou však i úskalí pramenící z nevhodné struktury či interpretace vztahových dat. Jako příklad bývá často uváděno Miami, kdy analýzy telefonních či leteckých spojení naznačují roli světového města zejména pro oblast Latinské Ameriky, nicméně k výsledkům analýz dat přispívá významně i role Miami jako důležitého centra seniorské rekreace. Jinými slovy – data o tocích, vztazích mohou slučovat údaje o procesech směřujících k vytváření world city s údaji o kvalitativně zcela jiných typech procesů.

Beaverstock navrhol alternativní způsoby měření vztahů:

1. obsahová analýza business denního tisku
2. meziměstská migrace kvalifikované pracovní síly
3. geografický rozsah progresivního terciéru

Ad 1) obsahová analýza business denního tisku (náhražkový ukazatel vztahů):

Obsahová analýza obchodního tisku vydávaného v daném městě umožňuje zachytit vztahy mezi městy za poměrně rozsáhlé období (podobnou analýzu realizoval např. před při výzkumu změn v hierarchickém uspořádání měst v USA v 19. století). V případě Beaverstockova výzkumu princip spočíval v analýze obchodního tisku vydávaného v daném městě na vzorku 24 dní v daném roce. Hledány byly zmínky o dalších 5 městech zařazených do výzkumu a výsledkem bylo sestavení jakési citační matice pro 6 měst (viz prezentace). Výsledkem bylo jasné potvrzení dominance N.Y.C., který patřil mezi nejvíce zmiňovaná města ze strany ostatních pěti, asymetrie Miami jako města, kde tisk citoval ostatní města, ale samotné Miami zmiňováno nebylo.

Hlavní výhodou metody je relativně snadná dostupnost zdrojů pro poměrně rozsáhlé časové období.

Ad 2) analýza meziměstské migrace kvalifikované pracovní síly

Vychází z Friedmannovy a Castellsovy myšlenky, že nadnárodní elity jsou dominantní třídou světových měst. V rámci NIDL by tedy světová města měla vykazovat významný podíl migrací této sociální/profesionální skupiny.

Dotazníkovým šetřením byla zjištěna data za migranty v rámci progresivních služeb pro podniky. Sledovány byly migrace z Londýna do jiných měst – výsledkem bylo potvrzení silných vazeb mezi 2 předpokládanými world cities (Londýnem a N.Y.C.; cca 35 % migrací), dále potvrzení poklesu objemu migrací s postupem k menším městům světového žebříčku (významněji silné migrace příslušné skupiny lze zaznamenávat ještě u Hong Kongu, Tokia, Sydney, Paříže a Madridu).

Ad 3) analýza geografického rozsahu progresivního terciéru

Postup vychází z předpokladu, že progresivní služby prostorově organizují síť svých ústředí a poboček tak, aby co nejlepším způsobem uspokojily potřeby korporátních zákazníků. Jejich lokalizační strategie tedy není autonomní, nýbrž odráží do jisté míry vztahy a korporátní strukturu klientů.

Na základě kompilace celé řady zdrojů byla zjištěna data o lokalizaci poboček 69 londýnských firem v progresivním terciéru. Ve všech sledovaných pododvětvích služeb byla jasná výrazná vazba Londýn – N.Y.C., do skupiny měst A se pak dostala města s vazbou nad 80 % hodnoty vazba Londýn – N.Y.C., do skupiny B města s hodnotou 60 – 79 % (viz prezentace). Výsledkem bylo definování účetnictví jako nejvíce globalizovaného oboru spojujícího Londýn se 42 dalšími městy. Na druhé straně by dle této metodiky jevíly právní služby jako obor nejméně globalizovaný. Žádné z měst kategorie A se nevyskytuje v této kategorii u všech 4 sledovaných oborů progresivního terciéru.

Podobné analýzy realizovali Taylor s Walkerem (2001), kdy na základě setu Loughborough Group, analyzovali ty firmy, které měly pobočky minimálně v 15 identifikovaných světových městech (46 firem, 55 měst). Městům byly opět podle velikosti kanceláře dané firmy přiřazovány body od 3 do 0. Metodou analýzy hlavních komponent byla redukováno 46 prostorových vzorců rozmístění poboček do 8 profilů meziměstského rozmístění – ukázalo se, že firmy spadající do stejné odvětvové kategorie mají tendenci si vytvářet podobný profil rozmístění:

a) profil „americké právnícké firmy“:

Tato komponenta zahrnuje 11 ze 13 zkoumaných US právníckých firem a vyznačuje se poměrně jednoduchým profilem prostorového rozmístění – v 6 městech.

- *důraz na použití Washingtonu jako lobbovacího centra, New Yorku jako finančního centra a Londýna jako mezinárodní centrály; Los Angeles je používáno jako východisko pro západní pobřeží;*
- *přesun do východní Evropy jako důsledek privatizačních příležitostí;*
- *největší právnícká firma Baker&McKenzie se z tohoto schématu vymyká (má základnu v Chicagu a pobočky v nepoměrně více světových městech – globalizovaná firma).*

b) profil „londýnské právnícké firmy“:

Londýnské právní firmy tento profil dominují, nicméně jsou zde zahrnuty rovněž 4 bankovní ústavy.

- *důraz na Evropu a mezinárodní finanční centra (Singapur, Tokio), naopak pominutí severoamerických měst;*
- *důsledek používání anglického obchodního práva (jednoho ze dvou obchodních právních kódů, druhým je New Yorkské státní právo) a proto ztížená možnost konkurence americkým firmám na jejich domácích trzích.*

c) profil „velké“ bankovníctví:

Profil zahrnuje polovinu bank ze zkoumaného souboru.

- *hlavní finanční centra světa (IFCs);*
- *V tomto sektoru neexistuje regionalizace podobná jako u právníckých firem, bankovníctví se jeví jako globalizovaný sektor*

d) profil „malé“ bankovníctví:

Obsahuje pouze 2 banky (Citibank a Barclays).

- *velice složitý lokalizační profil – důraz je kladem mj. na Brusel jako politické centrum.*

e) profil „evropská reklama“:

5 reklamních společností.

- *orientace na národní evropské trhy a nízká ochota konkurovat na japonských a amerických trzích.*

f) profil „latinsko-americká reklama“:

4 reklamní společnosti.

- lokalizace ve městech LA či s kontakty do LA

g) profil „mixovaný sektor“:

Jsou zde zastoupeny firmy ze všech 4 sektorů, dále 4 z 5 auditorských společností (Arthur Anderson si zachovává specifickou lokalizační strategii).

- převážně účetní firmy, vysoká globalizace, která se však vyhýbá rizikovějším „novým arénám globalizace“.

Obdobně lze zařadit jednotlivá města dle typického profilu korporátní struktury v daném městě.

meziregionální shluky měst:

h) profil „transnárodní a LA město“:

Tato komponenta zahrnuje 11 2 skupiny měst – jednak Curych jako archetyp globálního nadnárodního města plus Tokyo a Singapur a rovněž skupinu LA měst. Důvodem je především znatelná internacionalizace LA ekonomik vlivem působení US firem..

i) profil „pacificko-asijské světové město“:

Jakarta, Bangkok, Seoul, Peking. Jde o důkaz, že Tokio, ač nejsilnější světové město v dané oblasti, není regionálním vedoucím centrem.

j) profil „menší severoatlantické město“:

Dominován severoevropskými městy a vybranými městy severní Ameriky. Jde o kluster pravděpodobně zahrnující finančně méně významná centra.

regionální shluky měst:

k) profil „americké světové město“:

l) profil „východoevropské město“:

výjimka Istanbulu

m) profil „západoevropské město“:

n) profil „východoevropské město2“:

defacto pouze Moskva

specifické shluky měst:

o) profil „globální město“:

New York a Londýn, překvapivě bez Tokia